

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
(Κ.Ε.ΕΠ.Ε.Κ.)

SCIENCE AND EDUCATION
RESEARCH CENTER
(S.E.R.C.)

Ἡὼς

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Eos

JOURNAL OF SCIENTIFIC
AND EDUCATIONAL RESEARCH

*Ειδικό Αφιέρωμα
σε Θέματα Λογοτεχνίας*

ΤΟΜΟΣ 3 • Αθήνα 2013, Τεύχος 2

VOLUME 3 • Athens 2013, Section 2

ΞΑΝΑΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ
ΤΑ «ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ»
ΤΟΥ Γ.Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΥ:
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ
ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΤΟΥ

Δημήτρης Πολίτης

Επίκ. Καθηγητής στο Τ.Ε.Ε.Α.Π.Η.
του Πανεπιστημίου Πατρών

Περίληψη

Βασικός σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση της ποιητικής του Γ.Μ.Βιζυηνού. Πιο συγκεκριμένα, διερευνώντας τις ορίζουσες της ποίησής του για παιδιά, μιας παραμελημένης πτυχής της λογοτεχνικής του δημιουργίας, η μελέτη ανιχνεύει συστηματικά τους τρόπους μορφοποίησης της έννοιας και του ρόλου του αναγνώστη στα ποιήματα που έγραψε για παιδιά. Επιπλέον, επιστρατεύοντας γενικές θεωρητικές αρχές και ειδικές φιλολογικές μελέτες για το έργο του Βιζυηνού, η μελέτη μας επιχειρεί να ελέγξει τη διαπίστωση που θέλει το διαρκή αλληλοπροσδιορισμό των μύθων της ζωής και του έργου του να λειτουργεί ως κινητήρια δύναμη της ποιητικής του δημιουργίας. Τα «Παιδικά Ποιήματα» του Βιζυηνού, στιγμής επιτυχημένης συνάντησης της ποιητικής του ευαισθησίας με την επιστημονική του συνείδηση, αποδεικνύουν την ιδιαίτερη συμβολή τους στη διαμόρφωση της ποιητικής του, ενώ αναδεικνύουν την ανανεωτική δυναμική και τον προδρομικό χαρακτήρα του δημιουργού τους.

Abstract

The basic aim of the present study is to contribute to the comprehension of G.M. Vizyenos' poetics. In particular, by exploring the determinants of his poetry for children, a neglected aspect of his literary production, the study considers systematically the conceptualization of the reader and the formation of this reader's role in Vizyenos' poems written for children. Moreover, by applying general theoretical principles and special philological studies on his work, our study attempts to check the ascertainment that a permanent reciprocal assignation between the fables of his life and his work stands as a motive force for his poetic creation. Vizyenos' «Children's Poems», a successful encounter moment between his po-

etic sensitivity and his scientific conscience, prove their particular contribution in the configuration of his poetics, while they feature the renewing dynamics and the prodromal character of their author.

Κάθε λογοτέχνης εντάσσεται μέσα στο χρόνο και στο χώρο που ζει και δημιουργεί, ενώ χωροχρονικά χαρακτηριστικά παρεισφρεύουν αναπόφευκτα στο εσωτερικό των κειμένων του. Αναφερόμαστε, ασφαλώς, στην καταλυτική για τη θεώρηση του λογοτεχνικού κειμένου έννοια του «χρονοτόπου» (*chronotope*) που ορίζεται από το Mikhail Bakhtin ως «η εγγενής σύνδεση των χρονικών και χωρικών σχέσεων, οι οποίες εκφράζονται καλλιτεχνικά στη Λογοτεχνία» και έρχονται να τονίσουν τη διαλεκτική-δυναμική σχέση ανάμεσα στις διάφορες εκφάνσεις και στους όρους της λογοτεχνικής διαδικασίας ([3]: 84-85, 253-254). Στην περίπτωση του Γ.Μ. Βιζυηνού (1850-1896)¹ ο «χρονότοπος», δηλαδή η ενότητα τόπου και χρόνου που παρουσιάζεται σε ένα λογοτεχνικό του κείμενο, φαίνεται ότι συναιρεί την πραγματολογική και τη φαντασιακή αντιστοίχιση και ισοδυναμία ανάμεσα σε πραγματικά περιστατικά και μυθοπλαστικές επινοήσεις ([1]: 15). Αυτό εξηγεί, ίσως, και την κριτική «εμμογή» που θέλει το διαρκή αλληλοπροσδιορισμό και τη στενή αλληλεξάρτηση της ζωής και του έργου του, δηλαδή τους προσωπικούς του μύθους και εκείνους του λογοτεχνικού του έργου να μπλέκονται σε τέτοιο βαθμό, ώστε η αλληλοσχέση τους να εκλαμβάνεται ως η βασική κινητήρια δύναμη του διηγηματογράφου, κατά κύριο λόγο, αλλά και του ποιητή ([1]: 15-16).

Εστιάζοντας το ενδιαφέρον της σε μια παραμελημένη πτυχή της λογοτεχνικής δημιουργίας του Βιζυηνού, δηλαδή στην ποίησή του και μάλιστα στα ποιήματα που απευθύνει στα παιδιά, η παρούσα εργασία συνιστά μια ακόμη προσπάθεια προσπέλασης και ανάδειξης του φαινομένου «Βιζυηνός».² Περισσότερο από έναν αιώνα μετά την αρχική εμφάνισή τους, η επανάγνωση των ποιητικών του κειμένων για παιδιά διαμεσολαβείται αναπόφευκτα από τη «φιλολογία» τόσο γύρω από αυτά όσο και το δημιουργό τους ([20]: 13), αλλά δεν επιχειρεί να τα ερμηνεύσει ή να αρθρώσει μια παράφρασή τους. Απώτερος στόχος της είναι να προβάλει τις ορίζουσες της παιδικής ποίησης του

¹ Σχετικά με το έτος γέννησης του Γ.Βιζυηνού επικρατούσε πάντα μια σύγχυση. Αν και έχει υπεριοχύσει το έτος 1849, νέα στοιχεία μας υποχρεώνουν να θεωρήσουμε, τελικά, ως έτος γέννησης του ποιητή το 1850. Βλ. σχετικά: Πολίτης, Δ., *Ο αναγνώστης στην Ποίηση για Παιδιά του Η.Τανταλίδη, του Γ.Βιζυηνού και του Α.Πάλλη: Θεωρητικές Διαπιστώσεις και Διδακτικές Προεκτάσεις*, Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α. (Π.Τ.Δ.Ε.), 2003, σσ. 118-119 (Υποσημείωση 202).

² Από τις πιο πρόσφατες συνεισφορές προς την κατεύθυνση αυτή είναι μια έκδοση με επιστημονικά, θεωρητικά και κριτικά κείμενα του Βιζυηνού, την οποία επιμελήθηκε ο Παναγιώτης Μουλλάς. Η έκδοση αυτή αποτελεί και το κύκνειο έργο του διακεκριμένου πανεπιστημιακού νεοελληνιστή, με το οποίο συστήνει στο ευρύ κοινό το Θρακιώτη επιστήμονα και κριτικό. Βλ.: Βιζυηνός, Γ. Μ., *Στους δρόμους της λογοσύνης: Κείμενα γνώσης, θεωρίας και κριτικής*, Φιλολογική επιμ. Π. Μουλλάς, Επιλεγόμενα-υπόμνημα Β. Αποστολίδου & Μ. Μικέ, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2013.

Βιζυηνού και να συμβάλει στην πληρέστερη κατανόηση της ποιητικής του, γενικά, δηλαδή να καταστήσει γνωστούς τους νόμους που διέπουν τη γέννηση και των άλλων έργων του που υποστηρίζουν τη διαμόρφωσή της και τα οποία μέχρι τώρα, αν δεν αγνοούνταν, τουλάχιστον δεν έχουν συγκεντρώσει την προσοχή που θα δικαιούνταν. Με άλλα λόγια, στην αναζήτηση όλων των πτυχών μιας τέτοιας ποιητικής, προτείνεται μια θεωρία για τη δόμηση και τη λειτουργία του λόγου των κειμένων, ένας πίνακας «των λογοτεχνικών πιθανοτήτων», όπου τα συγκεκριμένα ποιητικά κείμενα «να εμφανίζονται ως συγκεκριμένες πραγματοποιημένες περιπτώσεις» ([17]: 33-34). Τους βασικούς άξονες μιας τέτοιας αναζήτησης-επανάγνωσης συνιστούν δύο, επίσης, παραμελημένες πτυχές του ποιητικού του κανόνα, οι οποίες δεν έχουν αξιοποιηθεί μέχρι τώρα όσο θα έπρεπε: η έννοια του αναγνώστη, δηλαδή του παιδιού που είναι ο αποδέκτης τους, και οι τρόποι με τους οποίους επιφορτίζεται ο ρόλος αυτού του αποδέκτη κατά την αναγνωστική διαδικασία.

Τα ποιήματα του Βιζυηνού, τα οποία συγκροτούν το σώμα των ποιητικών κειμένων που μελετούμε εδώ, είναι περισσότερα από εκατόν πενήντα (150). Στεγασμένα κάτω από τον τίτλο «Παιδικά Ποιήματα», περιέχονται στο δεύτερο τόμο *Των Απάντων* του Βιζυηνού ([12]: 329-414).³ Αντίθετα με την υπόλοιπη ποιητική του παραγωγή,⁴ τα παιδικά ποιήματα του Βιζυηνού δεν εκδόθηκαν ποτέ συνολικά και αυτοτελώς, όσο ζούσε ο ποιητής δημοσιεύθηκαν μεμονωμένα σε περιοδικά της εποχής ή αποσπασματικά σε βιογραφίες και μελέτες για τον ποιητή μετά το θάνατό του. Η περιπέτεια των χειρογράφων του, και συνακόλουθα η μοίρα των παιδικών ποιημάτων του, είναι παρόμοια με αυτή της ιδιαίτερης ζωής του και δε θα μας απασχολήσει εδώ.⁵

Σε γενικές γραμμές η έννοια του αναγνώστη στην ποίηση που έγραψε ο Βιζυηνός για τα παιδιά δείχνει παρόμοια με αυτή στην ποίηση για παιδιά του τελευταίου Φαναριώτη ποιητή, του Ηλία Τανταλίδη (1818-1876) [9]. Ο Τανταλίδης πλάθει κειμενικά τον αναγνώστη του σύμφωνα με την πραγματική εικόνα του ηθικά και κοινωνικά προσδιορισμένου παιδιού της εποχής του, για να τον υποτάξει στις αναγνωστικές απαιτήσεις της εποχής του. Ο Βιζυηνός στηρίζεται αρχικά στην ποιητική του δασκάλου του, για να τη μετουσιώσει και, τελικά, να την υπερβεί. Ας μην ξεχνούμε, εξάλλου, ότι ο πρώτος υπήρξε όχι μόνο μαθητής του δεύτερου αλλά και προστατευόμενός του κατά την παραμονή του στην Πόλη, ενώ δεν είναι λίγοι εκείνοι οι μελετητές που, εκτός από την εμφανή διδακτική πρόθεση του Βιζυηνού, εντοπίζουν στην ποίησή του και το

³ Ο ακριβής αριθμός αυτών των ποιημάτων είναι εκατόν πενήντα τέσσερα (154), αν υπολογίσουμε ξεχωριστά, ως μονόστροφα, τα ποιήματα που εντάσσονται στην κατηγορία «Αποφθεγματικά».

⁴ Αναφερόμαστε σε ποιήματα ή σε ποιητικές συλλογές που έγραψε για ενήλικους: *Ποιητικά Πρωτόλεια* (1873), *Ο Κόδρος* (1874), *Βοσπορίδες Αύραι* (1876), *Αιθίδες Αύραι* (1883), κ.ά.

⁵ Για το ιστορικό των «αναγγελιών» της συνολικής έκδοσης των ποιημάτων του Βιζυηνού βλ. ([1]: 451-456).

«φαναριωτισμό» του δασκάλου του ([1]: 451' [5]: 361-362' [8]: 54' [4]: 194).⁶

Ομολογουμένως, παρόμοιες διαπιστώσεις δεν είναι ανυπόστατες. Ο Βιζυηνός κατά κανόνα εκμεταλλεύεται την τέρψη της ανάγνωσης, για να διδάξει, άμεσα ή έμμεσα, ηθικές αξίες και κανόνες συμπεριφοράς. Μερικές φορές μάλιστα το κάνει τόσο φανερά, ώστε ξεπερνά ακόμη και τον Τανταλίδη. Μια προσεκτικότερη, όμως, μελέτη της ποίησης αυτής δείχνει ότι τόσο η αναγνωστική εικόνα που ο Βιζυηνός μορφοποιεί στα παιδικά του ποιήματα όσο και οι απαιτήσεις που προσδίδει στο ρόλο του αναγνώστη του καθορίζονται, τελικά, όχι τόσο από τις αναγνωστικές προσδοκίες και απαιτήσεις της εποχής του, και συνακόλουθα από το παράδειγμα παλαιότερων δημιουργών, όσο από τις δικές του προσωπικές ανάγκες, από τις γνώσεις του για την παιδική ψυχολογία και τις ανάγκες των παιδιών-αναγνωστών, καθώς και από τις προσωπικές απόψεις του για την ποιητική τέχνη και την αισθητική αποτελεσματικότητά της ([1]: 452' [8]: 47-48). Και είναι τα παιδικά του ποιήματα η μοναδική ίσως στιγμή της δημιουργίας του κατά την οποία η ταύτιση της συνείδησης της ποίησης του με αυτή της επιστήμης του είναι τόσο ομαλή και επιτυχημένη. Επιπλέον, μια άλλη ταύτιση, εκείνη του ποιητή με το παιδί-αφηγητή ή ήρωα των ποιημάτων του, εξυπηρετεί την πρόθεση του δημιουργού για την ευκολότερη ταύτιση του αναγνώστη του με το παιδί-αφηγητή ή ήρωα. Για όλους αυτούς τους λόγους, πιθανότατα, τα ποιήματα που απευθύνει ο Βιζυηνός στα παιδιά διεκδικούν μια ξεχωριστή θέση στο συνολικό ποιητικό του έργο.

Η θεματική κατηγοριοποίηση των παιδικών ποιημάτων του Βιζυηνού, η οποία αναγγέλθηκε παράλληλα με την αυτόνομη και συνολική έκδοσή τους, αλλά δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ από τον ίδιο, θα μπορούσε να θεωρηθεί δηλωτική των παιδαγωγικών του προθέσεων αλλά και του πλαισίου διαμόρφωσης της έννοιας του αναγνώστη του. Σύμφωνα, λοιπόν, με την κατηγοριοποίηση αυτή, τα ποιήματα διακρίνονται σε: «Νηπιακά», «Αποφθεγματικά», «Οικογενειακά», «Πραγματογνωστικά» και «Ηθικοθησκευτικά». Μια τέτοια κατηγοριοποίηση, ωστόσο, από τη στιγμή που δεν έγινε από τον ίδιο τον ποιητή αλλά από τους μελετητές του έργου του, είναι βοηθητική αλλά όχι απόλυτα ασφαλής για τον έλεγχο της παραπάνω υπόθεσης. Εξάλλου, υπάρχουν αρκετές επικαλύψεις ως προς τη θεματολογία τους και δεν αποκλείεται η ένταξη κάποιων ποιημάτων μιας κατηγορίας σε άλλη κατηγορία. Για το λόγο αυτό ανιχνεύουμε την αισθητική αποτελεσματικότητα των ποιημάτων και την αναγνωστική εικόνα που διαμορφώνουν, χωρίς να τα μελετούμε αυστηρά στο πλαίσιο της παραπάνω κατηγοριοποίησης. Ας θυμηθούμε ακόμη ότι τα παιδικά ποιήματα του Βιζυηνού είδαν το φως της δημοσιότητας μεμονωμένα και όχι συνολικά, γεγονός που δικαιολογεί, βέβαια, την επανάληψη τίτλων αλλά

⁶ Δεν είναι τυχαίο ότι ο Βιζυηνός αφιερώνει στον Τανταλίδη τρία ποιήματα, όπου εκφράζει την αγάπη για το δάσκαλό του αλλά και την πνευματική του συγγένεια με το Φαναριώτη ποιητή. (Βλ. [12]: 97-99, 101-102). Σ' ένα μάλιστα από αυτά καταλήγει...να σκλαβωθώ στον Άδη, /για να λαλώ σιμά σου ([12]: 99).

και την κουραστική πολλές φορές νοηματική συσσώρευσή τους.

Από το σύνολο των παιδικών ποιημάτων του Βιζυηνού ελάχιστα είναι εκείνα στα οποία δεν εντοπίζουμε ίχνη διδακτισμού. Ποιος δε θυμάται το «Φεγγαράκι»:

*Φεγγαράκι σιγανό
πλέει μέσ' στον ουρανό,
σαν σκαφίδι φωτεινό.
Σαν κανδήλα κάθε βράδυ,
δίχως άναμμα και λάδι,
φέγγει μέσα στο σκοτάδι.*

*Ήθελα να το κρατώ,
σαν το τόπι μου κι αυτό
δω κι εκεί να το πετώ,
μα ποτέ σωστό δε μένει!
Μια τρανεύει, μια μικραίνει,*

*δεν ηξεύρω τι παθαίνει!
([12]: 365)*

Συνθέσεις όπως η παραπάνω, γραμμένες με τέτοια απλότητα και αφέλεια, χωρίς διδακτική πρόθεση, δεν είναι πολλές ανάμεσα στα ποιήματα του Βιζυηνού και μπορούν να αποτελέσουν μέρος μιας ευρύτερης ομάδας ποιημάτων, των «Πραγματογνωστικών», τα οποία καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των παιδικών του ποιημάτων. Το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι ότι αναφέρονται σε απλά πράγματα, σε υπαρκτά, ζωντανά στοιχεία του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος, οικεία και καθημερινά για ένα παιδί-αναγνώστη. Δεν πραγματεύονται αφηρημένες ιδέες και αξίες, αλλά δομούνται γύρω από ρεαλιστικές κοινωνικές καταστάσεις ή βασίζονται σε απλές φυσικές παρατηρήσεις. «Η αγελάδα», ανάμεσα στα τόσα άλλα ζώα που ζουν και κινούνται μέσα στα ποιήματα του Βιζυηνού, είναι ένα ακόμη αντιπροσωπευτικό δείγμα:

*Μου και μου η αγελάδα
τρώγει χόρτα στη λιακάδα,
βότανα μικρά-μεγάλα,
για να κατεβάση γάλα,*

*να το κάμουνε τυράκι,
να το κάμουν βουτυράκι,
να μου βάλουν μέσ' στο πιάτο,
να μου πουν: «ορίστε, φάτο!».*

([12]: 349)

Η πολύ συχνή παρουσία πουλιών, και γενικά έμβιων όντων, στα ποιήματα του Βιζυηνού έρχεται να συμβαδίσει με την έμφυτη αγάπη των παιδιών γι' αυτά αλλά και με το ενδιαφέρον τους για τη ζωή αυτών των άκακων πλασμάτων. Ο ποιητής βρίσκει έτσι την αφορμή να ηθικολογήσει και να ζητήσει από τους αναγνώστες του να δείξουν ευσπλαχνία για τα δημιουργήματα αυτά του Θεού. Ποιήματα, όπως: «Ο κορυδαλλός» ([12]: 344-345), «Ο πετεινός» ([12]: 348-349, 372), «Το χελιδόνι» ([12]: 333-335), «Το κανάρι» ([12]: 387), «Το τσιροπούλι» ([12]: 397-398), κ.ά. φτερουγίζουν μέσα στα ποιήματά του και γεμίζουν τους στίχους του από μελωδικές φωνές. Παραθέτουμε τις δύο πρώτες στροφές από «Το τσιροπούλι»:

Τσιροπούλι, που πλαλείς
στο σκεπό,
το τραγούδι που λαλείς
να στο πω,
-Τσίβι τσίβι, τσίβι τσίβι.

Να σε πω πλην και κάτι
κάτι τι,
σ' έχει βάλει στο μάτι
το γιατί.
-Τσίβι τσίβι, τσίβι τσίβι.

.....
([12]: 397-398)

Ο γρήγορος και χαρούμενος ρυθμός του ποιήματος, με τη βοήθεια των ιδιαίτερα αγαπητών στα παιδιά ηχομημητικών λέξεων ([19]: 58-61) και του διαιλόγου πουλιού-παιδιού, μετουσιώνει με επιτυχία την απλή, φυσική στιγμή σε κειμενική ακολουθία, ποιητικού μάλιστα ύφους. Ο αναγνώστης τέτοιων ποιημάτων μπορεί να προσπελάσει εύκολα τα απλά κείμενα τους, αφού η εμπειρία που αυτά περικλείουν δίνει έμφαση στην ομόλογη εμπειρία ζωής του παιδιού-αναγνώστη, χωρίς ιδιαίτερες λεκτικές και ηθικές απαιτήσεις. Δε στέκεται τόσο στις λέξεις όσο στις εικόνες και στις ιδέες που μορφοποιούν, στα συναισθήματα και στους συνειρμούς που ξυπνούν μέσα του ([15]: 10). Ενεργοποιεί, έτσι, αμεσότερα τα δικά του αποθέματα λογοτεχνικών και άλλων εμπειριών, αισθητοποιεί ολοκληρωμένα τη σχέση του με το ποιητικό κείμενο και ταυτίζεται, τελικά, με τον ποιητικό ήρωα-αφηγητή ([14]: 17, 25). Επιπλέον, η χρήση του πρώτου προσώπου από τον ποιητή σηματοδοτεί και μια άλλη ταύτιση: αυτή του δημιουργού αρχικά με τον ήρωά του και στη συνέχεια με τον υπονοούμενο ή τον προσδοκώμενο αποδέκτη του. Μια τέτοια (τριπλή) ταύτιση εξυπηρετεί, όπως θα φανεί παρακάτω, τις προθέσεις του Βιζυηνού να προβάλλει στοιχεία μιας κόσμιας συμπεριφοράς ή να μεταφέρει ηθικές αξίες και να διδάσκει. Προς το παρόν, αξίζει να σημειώσουμε ότι κάτι τέτοιο δηλώνει την προσπάθειά του να ξαναζήσει τη χαμένη του παιδικότητα και να μορφοποιήσει την «ουτοπία» της που φαντάζει όμως «ατελέσφορη», αφού την «ενηλικιώνει», τελικά, με διδακτισμούς και ηθικολογίες ([1]: 415-419, 493-505 [4]: 200). Το ποίημα «Πώς Κοιμούμαι;» είναι ενδεικτικό αυτής της τακτικής του ποιητή. Το παραθέτουμε ολόκληρο:

Τόσο χρόνο και καιρό
να προσέξω λαχταρώ
πώς αρχίζω και κοιμούμαι
και ποτέ δεν το θυμούμαι!

Τώρα λέγω: Προσοχή!
Να του ύπνου η αρχή!
Μα μ' αυτή τη σκέψη μόνη
πριν το νοιώσω ξημερώνει.

Κ' έτσι δα κάθε βολά
ο κυρ Ύπνος με γελά.
Με γλυκάδες με χορταίνει
και το πώς δεν μου μαθαίνει.

Μ' αν αρέση στο Θεό
πώς κοιμούμαι ν' αγνοώ,
καν ποτέ να μη μου μάθη
της ακαμασιάς τα πάθη.
([12]: 382)

Το ποιητικό και το αναγνωστικό εγώ καλούνται να απαντήσουν στην άμεση ερώτηση του τίτλου μέσα σε τέσσερις στροφές, δηλαδή σε ολόκληρο το υπόλοιπο ποίημα. Η διαδικασία του ύπνου, ως εμπειρία που ενσωματώνεται στο ποιητικό κείμενο και περιγράφεται με τρόπο διασκεδαστικό, είναι εμπειρία κοινότατη για ένα παιδί-αναγνώστη. Αποδεσμευμένη όμως από τα φυσικά της χαρακτηριστικά, παίρνει ηθικές διαστάσεις και φτάνει να συνδεθεί με «ακαμασία» (τεμπελιά), ενώ αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια του Θεού να αποφασίσει αν το παιδί-ήρωας θα εξαλείψει την «άγνοιά» του. Τα ίδια παρατηρούμε και σε πολλά άλλα ποιήματα από τα «Πραγματογνωστικά», τα οποία αναφέρονται στη μέρα και στη νύχτα, στις τέσσερις εποχές, σε ουράνια σώματα, σε φυσικά στοιχεία, σε φυτά και σε ζώα, στην κοινωνία των ανθρώπων, και αποτελούν ξεχωριστές υποκατηγορίες ([1]: 469-470). Χαρακτηριστικό είναι το ποίημα «Ο τρελλός» από την τελευταία υποκατηγορία. Παραθέτουμε ενδεικτικά κάποιες στροφές:

Με βλέμι' αλλόκοτο διαβαίνει,
μ' απεριποίητο κορμί,
πότ' αγριεύει, πότ' εμβαίνει
στα συγκαλά του μια στιγμή.
γυρνά και κάνω τον σταυρό μου,
και λέω κρυφά μια προσευχή:

«Να μας φυλάγη ο θεός μου

.....
Γι' αυτό, αν τύχη από του δρόμου
να τον ξανοίξω την αρχή,
γυρνά και κάνω τον σταυρό μου,
και λέω κρυφά μια προσευχή:

«Να μας φυλάγη ο θεός μου
απ' τα ουράνια τ' αψηλά
και να ιατρέψη όλου του κόσμου
τ' αρρωστημένα τα μυαλά».
([12]: 373-374)

Η κατάσταση της τρέλας και η εικόνα του ενήλικου τρελού-ήρωα, ως εξωτερική αναφορά, σκιαγραφούνται πολύ παραστατικά μέσα από αυτή την πολυστιχη σύνθεση (οκτώ στροφές). Παράλληλα, δείχνουν την ψυχολογική γνώση αλλά και τη ρεαλιστική διάθεση του ποιητή, οδηγώντας αναπόφευκτα τον αναγνώστη σε εσωτερική αντίδραση και συναισθηματική εμπλοκή ([15]:11), γεγονός που υποδηλώνει και η άμεση επίκληση της θείας προστασίας που θα ξερκίσει το κακό. Μια τέτοια επίκληση, σε συνδυασμό με μια υποφώσκουσα παθολογία, φορτίζουν με υπερβολική, σχεδόν «ενοχική», για ένα παιδί-αναγνώστη σοβαρότητα μια όχι ασυνήθιστη κοινωνική κατάσταση, προσδίδοντας τραγικότητα στην ιδέα γύρω από την οποία δομείται το ποίημα. Επιπλέον, παραπέμπουν, έστω συνειρμικά, στα πραγματικά περιστατικά της ζωής του Βιζυηνού, ισχυροποιώντας την άποψη που θέλει τους μύθους του έργου του να συνδέονται και να αλληλοπροσδιορίζονται με τους προσωπικούς του μύθους ([1]: 67-145, 396-411). Αν τώρα αναγνωρίσουμε και εδώ την τάση του ποιητή να ταυτίζει τα εγώ του δημιουργού, του ήρωα και του αποδέκτη του, εύλογα πρέπει να αναρωτηθούμε για τις ποιητικές προσδοκίες από τη λειτουργία ενός τέτοιου ποιήματος, για την έννοια του αναγνώστη στον οποίο απευθύνεται αλλά και για τις απαιτήσεις που αναλαμβάνει αυτός ο αναγνώστης.

Υπάρχουν, πάντως, «Πραγματογνωστικά» ποιήματα που ακόμη και όταν μεταφέρουν ηθική ή μεταφυσική φόρτιση είναι γραμμένα με τέτοια χάρη και απλότητα, ώστε να αποζημιώνουν τον αναγνώστη για την πιθανή «αργυρμία» που προκαλούν κάποια άλλα. Αναφερόμαστε κυρίως στα ποιήματα που μιλούν για τα επαγγέλματα. «Ο Ξυλουργός» είναι ένα καλό παράδειγμα:

*Σκυμμένος με μαλλιά λευκά,
λευκά και σουφρωμένα φρύδια,
τα ξύλα, δος του πελεκά,
και ροκανίζει τα σανίδια.*

*Έχει τρυπάνια σουβλερά,
κ' έχει γυαλιστό ροκάνι -
τι πολεμάει σοβαρά*

*ο γέρο-ξυλουργός, τι κάνει;
.....*

*Κάποτε ο γέρος το λαλεί
αφηρημένος αυτού πέρα:
«Εγέρασα πάρα πολύ-
θα χρειασθούνε καμιά μέρα!»
([12]: 343-344)*

Ο άμεσος τρόπος περιγραφής της δουλειάς του ξυλουργού και η απλή, γενικά, γλώσσα του ποιήματος δημιουργούν ευχάριστη αναγνωστική εντύπωση, η οποία διατηρείται μέχρι το τέλος και δεν υποβαθμίζεται από το έμμεσα δοσμένο «σκηνικό θανάτου». Στο κάτω κάτω ο θάνατος παρουσιάζεται ως φυσική κατάληξη της ζωής. «Ο Αρχιτέκτων» είναι ένα άλλο καλό παράδειγμα:

Κτίστης σαν εμένα άλλος
 πουθενά δεν θα βρεθί,
 κτίστης είμ' εγώ μεγάλος -
 ποιος μπορεί να τ' αρνηθή;

Κ' επειδή αργός να μείνω
 δεν το έχω σε καλό,
 όπως μόνος μου τα στήνω,
 έτσι μόνος τα χαλώ.
 ([12]: 381)

Η παιδικότροπη γραφή, η νοηματική απλότητα και η αμεσότητα του λόγου κερδίζουν αμέσως τον αναγνώστη. Αυτό που παρουσιάζεται «επίσημα» ως εργασία του επαγγελματία, την ίδια στιγμή αποκτά χιουμοριστικές διαστάσεις και μοιάζει με παιχνίδι ενός παιδιού, το οποίο «με τα λόγια χτίζει ανώγια και κατώγια». Εξάλλου, το παιδικό παιχνίδι, ως ανεπιτήδευτη χαρά αλλά και ως απωθημένο, εμφανίζεται πολύ συχνά στο έργο του Βιζυηνού και ιδιαίτερα στα ποιήματα που έγραψε για τα παιδιά. Προφανώς, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το θέμα της Διδακτορικής του Διατριβής αναφέρεται ακριβώς στο παιδικό παιχνίδι.⁷ Ο Βαγγέλης Αθανασόπουλος πιστεύει ότι ο Βιζυηνός με μια ψυχή «παιδιάτικη και άπραγη», σαν ένα «απονήρευτο κι ανυπεράσπιστο παιδί» προσπαθούσε να προβάλλει την εικόνα ενός «επιτυχημένου ενήλικου» ([1]: 417 [11]: 96-107).

Κοντά στα «Πραγματογνωστικά» ποιήματα που αναφέρονται στα επαγγέλματα υπάρχουν και τα «Νηπιακά» που κάνουν το ίδιο, με διαφορετικό όμως τρόπο. Τα «Νηπιακά» συνιστούν ξεχωριστή κατηγορία και διακρίνονται ιδιαίτερα για την παιδική απλότητά τους σε επίπεδο γλώσσας, δομής και νοημάτων. «Ο σιδηρουργός» είναι ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα:

Ντίγκι ντάγκα ο γοργός
 ο λερός σιδηρουργός
 ντίγκι ντάγκα όλη μέρα
 τι να κάμνη λες κει πέρα;

.....
 ([12]: 404-405)

Η ερώτηση της πρώτης στροφής αναζητά απαντήσεις στις υπόλοιπες πέντε στροφές του ποιήματος, μέσα από μια μονοδιάστατη, γραμμική μάλλον, και χωρίς άλλες προεκτάσεις περιγραφή. Η παράθεση των επιμέρους δραστηριοτήτων του σιδηρουργού με απλή, καθημερινή γλώσσα ολοκληρώνει την εικόνα του επαγγέλματός του, ενώ οι ηχομιμητικές λέξεις ως ηχητικά-μουσικά μοτίβα στην αρχή της κάθε στροφής μεταφέρουν παραστατικά τις στιγμές του

⁷ Η Διδακτορική Διατριβή του με τίτλο: *Das Kinderspiel in Bezug auf Psychologie und Pädagogik* εκπονήθηκε και υποβλήθηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Γοττίγγης (Göttingen), στη Γερμανία, το 1891. Το 2009 μεταφράζεται στα ελληνικά από τον Αλέξανδρο Σιδερέα και την Παρασκευή Σιδερέα-Λύτρα (Το παιδικό παιχνίδι σε σχέση με την ψυχολογία και την Παιδαγωγική) και κυκλοφορεί από τις εκδόσεις των Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

επαγγελματία στο ποιητικό κείμενο και του προσδίδουν μουσικότητα και ζωντάνια. Το ίδιο και «Οι μαρμαράδες» ([12]: 332-333), «Ο κνηγός» ([12]: 360), «Ο ψωμάς» ([12]: 405-406), «Ο γεωργός»:

*Ντε και ντι! ο γεωργός
πως δεν στέκει διες αργός!
Ντε και ντι πίσ' απ'τα ζα του
τι να κάμνη λες, κει κάτου;*

.....
([12]: 408-409)

Άλλες οκτώ stroφές πληροφορούν λεπτομερώς τον αναγνώστη για την καθημερινότητα του γεωργού, χωρίς φιλοσοφικές αναζητήσεις ή λεκτικές δυσκολίες, αν εξαιρέσουμε κάποιες ιδιοματικές λέξεις. Η ποιητική ανάπτυξη σπάνια ξεπερνά τη βασική ιδέα του ποιήματος η οποία δηλώνεται κατά κανόνα στον τίτλο. Κοντά στα ποιήματα αυτά υπάρχουν και άλλα που μιλούν για ζώα {«Ο κούκκος» ([12]: 380), «Το σκυλί» ([12]: 395-396), κ.ά.} ή για διάφορα άλλα θέματα {«Καλοκαίρι» ([12]: 356-357), «Ο νερόμυλος» ([12]: 403-404), «Το πλύσιμο» ([12]: 406-407)}. Παραθέτουμε την πρώτη και την τελευταία stroφή από «Το πλύσιμο», για να κλείσουμε με τα «Νηπιακά»:

*Πλύτσι πλατς στο πλυσταριό
πλύνει ρούχα το Μαριώ.
Πλύτσι πλατς τα πασπατεύει,
τα βουτά και τα μουσκεύει.*

.....

*Πλύτσι πλατς στο πλυσταριό
συγυρίζει το Μαριώ.
Κ' η καθαριότης, ψάλλει,
είναι αρετή μεγάλη.*

([12]: 406-407)

Ολόκληρο το ποίημα κυριαρχείται από την ευχάριστη, σχεδόν ανέμελη, διάθεση που δείχνει το Μαριώ, αφού, παρά τις τόσες δουλειές, δε δυσανασχετεί ούτε λεπτό. Ξαφνιάζεται, όμως, ο αναγνώστης, όταν ανάμεσα σε «πλύτσι πλατς» και μπουγάδες το Μαριώ αποφαινεται για την αρετή της καθαριότητας, ενόσω μάλιστα δε διευκρινίζεται με ποια ιδιότητα τα κάνει όλα αυτά.

Η εικόνα του αναγνώστη που σκιαγραφείται μέσα από όλα τα ποιήματα, στα οποία έχουμε αναφερθεί μέχρι τώρα, είναι με μικρές διαφοροποιήσεις η εικόνα ενός οικείου, συνηθισμένου, απλού παιδιού-αναγνώστη. Ο Βιζυηνός δεν προσδιορίζει με σαφήνεια το κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς των ηρώων και των αναγνωστών του, η ιστορικότητα των οποίων μπορεί να καθοριστεί από τα προσωπικά δεδομένα του δημιουργού αλλά και από τα δεδομένα της εποχής του. Σίγουρα απευθύνεται στην πλειονότητα των παιδιών και όχι μόνο σε εκείνα που, χωρίς άλλες έγνοιες και μέσα στο πλαίσιο μιας οικογενειακής γαλήνης, μπορούν να παίζουν με ζώα ή να περιεργάζονται πράγματα. Εξάλλου, τα παιδικά ποιήματά του είναι «επί ψυχολογικών βάσεων και παιδαγω-

γικών αρχών γεγραμμένα προς επαγωγική διαμόρφωσιν του νοός και της καρδιάς των παιδίων»,⁸ γενικά, και δεν έχουμε λόγο να το αμφισβητήσουμε. Πραγματικά, χωρίς να εγκαταλείπει τις διδακτικές του προθέσεις, ο ποιητής αγωνίζεται να συναντήσει με ευχάριστη διάθεση τον αναγνώστη του. Αν και δεν αποφεύγει κάποια «οχληρά επιμύθια» ([1]: 482), γράφει ή προσπαθεί να γράψει σαν παιδί, διασώζοντας μέσα στην ποίηση του μια «ποιμενική» σχεδόν αίσθηση της παιδικότητας. Η έννοια, όμως, του αναγνώστη του διαφοροποιείται έντονα σε άλλα ποιήματα. Αναφερόμαστε σε εκείνα που, παρά τις επιμέρους επικαλύψεις, μπορούν να ενταχθούν σε κατηγορίες, όπως τα «Αποφθεγματικά» και τα «Ηθικοθηρησκευτικά».

Τα περισσότερα (τριάντα τέσσερα) από τα «Αποφθεγματικά» δηλώνονται ως τέτοια από τον τίτλο τους ακόμη, ενώ τα υπόλοιπα (τέσσερα) μπορούν να ενταχθούν στην κατηγορία αυτή λόγω του ύφους τους αλλά και του τρόπου γραφής τους. Ο έκδηλα αποφθεγματικός λόγος αυτών των συνθέσεων δεν αποφαίνεται μόνο για αλήθειες της καθημερινής ζωής ή για ηθικές αξίες και κανόνες συμπεριφοράς· απευθύνει μέχρι και ιατρικές συμβουλές στους μικρούς αναγνώστες του. Παραθέτουμε κάποια αντιπροσωπευτικά δείγματα:

1

*Το αύριο απ' το σήμερα
είναι πολύ μακρά,
κι' όποιος σ' αυτό θαρρεύεται
μετανοεί πικρά*

*Ο χρόνος όπου χάνεται
είν' ακριβή ζημία,
γ' αυτό μην αναβάλλετε
καμιά δουλειά, καμμία.*

([12]: 366)

12

*Το ψωμί το δανεικό
μια και δυο είναι γλυκό,
μα τελειώνει βιαστικό
και σ' αφήνει νηστικό.*

([12]: 368)

24

*Αν θες καλήν υγεία και μακρά ζωή,
χωρίς ν' αποκοιμάσαι, να ξυπνάς
πρωί.*

([12]: 369)

Παρά την προφανή διδακτική διάθεση που αποπνέουν και τη φόρτιση που τα ποιήματα αυτά μπορούν να μεταφέρουν, δημιουργούν την εντύπωση μιας υποθετικής αλλά άμεσης πρόσκλησης για «συναλλαγή» με τη θυμοσοφία και την ηθική, ενώ αφήνουν τελικά την αίσθηση μιας παιδικότροπης αντιμετώπισης της ζωής. Αναγνωρίζει, έτσι, έμμεσα ο Βιζυηνός την ισοτιμία των όρων της λογοτεχνικής επικοινωνίας που εγκαινιάζει, δηλαδή του αναγνώστη του και του ποιητικού του κειμένου, αφού τους θέλει να συναλλάσσονται αλλά να μην κυριαρχούν ο ένας πάνω στον άλλο ([14]: 38). Αυτό είναι εμφανέστερο στα

⁸ Αναφέρεται στο τελευταίο παράφυλλο της ποιητικής του συλλογής *Αθίδες Αύραι* (London: Triibner & Co., 1883 και 1884), κάτω από τον τίτλο «Του αυτού συγγραφέως» και ανάμεσα στα άλλα ανέκδοτα έργα του Βιζυηνού.

ποιήματα εκείνα που δεν είναι ομότιτλα με την κατηγορία τους:

«Πέσε, πίττα»
*Αν ποθώ να ευτυχήσω,
 χέρια, πόδια θα κινήσω
 νάβρω μια δουλειά να κάνω.
 Μ' αν καθήσω και φυλάγω
 «πέσε, πίττα, να σε φάγω»
 απ' την πείνα θα πεθάνω.*
 ([12]: 383)

Το πρώτο πρόσωπο του ποιήματος δηλώνει πολύ έντονα, σε κάθε στίχο, την πρόθεση ταύτισης του ποιητή με τον αναγνώστη του. Απευθύνεται όμως σε ένα παιδί, για να του εκθέσει τα καλά της εργατικότητας, και προσπαθεί να ελαφρύνει όσο μπορεί την επιτακτικότητα της αποφθεγματικής ρήσης. Επιστρατεύει, λοιπόν, τη λαϊκή θυμοσοφία και καταφέρνει να προσδώσει ένα χιουμοριστικό τόνο στο ποίημα. Στηρίζοντας ολόκληρο το μονόστροφο ποίημα σε ένα χρονικό-υποθετικό «Αν», δίνει προαιρετικό χαρακτήρα στην επιταγή και υποθετικό-πιθανό χαρακτήρα στις συνέπειές της. Αναγνωρίζει με τον τρόπο αυτό το δικαίωμα στον αναγνώστη του να την αναιρέσει ως αιτιότητα, αφού η διάσταση που προσδίδει στο ποίημα το «Αν» τον προ-διαθέτει να συλλάβει το νόημα σύμφωνα με τις προοπτικές που αυτό το «Αν» διαμορφώνει ([15]: 12' [16]: 34-35' [6]: 118-119). Στο σημείο αυτό χρειάζεται να παρατηρήσουμε ότι μέσα σε τέτοια ποιήματα ο Βιζυηνός ενσωματώνει την επιθυμία του να δει τα πράγματα ο αναγνώστης του, όπως τα βλέπει ο ίδιος. Ακόμη όμως και όταν τα κειμενικά σημεία παρουσιάζονται «αμείλικτα», ενώ ο αναγνώστης δε φαίνεται να έχει άλλα περιθώρια για να ξεφύγει, ο ποιητής δείχνει να τον νοιάζεται και προσπαθεί να απαλύνει τις κειμενικά υποθετικές υποχρεώσεις του. Τα υπόλοιπα ποιήματα, πάντως, κινούνται στο πλαίσιο των κατεξοχήν «Αποφθεγματικών». Ως προς το περιεχόμενο, τα περισσότερα ποιήματα αυτής της κατηγορίας θα μπορούσαν να ενταχθούν και στα «Ηθικοθηρησκευτικά», ενώ όλα σχεδόν τα «Αποφθεγματικά» του ποιήματα συνδέονται με τη λογοτεχνική αξιοποίηση της λαϊκής παράδοσης και του δημοτικού τραγουδιού, πιστοποιώντας και το ενδιαφέρον του Βιζυηνού για τη λαογραφική επιστήμη και το σύνδεσμό του με την ανάπτυξή της ([2]' [7]: 28-29' [10]), γεγονός που συμβαδίζει με ανάλογες προσπάθειες την εποχή εκείνη.⁹ Η τελευταία παρατή-

⁹ Το ενδιαφέρον του για τη λαϊκή παράδοση και τα μνημεία του λόγου πιστοποιείται και από σχετικές μελέτες του Βιζυηνού. Βλ. για παράδειγμα τη λαογραφική πραγματεία του «Οι καλόγεροι και η λατρεία του Διονύσου εν Θράκη», η οποία δημοσιεύθηκε σε τέσσερις συνέχειες στο περιοδικό *Εβδομάς* το 1888, καθώς και το μελέτημά του «Ανά τον Ελικώνα», το οποίο δημοσιεύθηκε σε έντεκα συνέχειες στην *Εικονογραφημένη Εστία* το 1894. Το τελευταίο, όπου ο Βιζυηνός διαγράφει μια ιστορία και τυπολογία της ευρωπαϊκής μαπαλάντας με πολλές δικές του

ρηση τον φέρνει πιο κοντά στα ποιητικά ζητούμενα της γενιάς του 1880, οι εκπρόσωποι της οποίας επιχειρούν να επανασυνδέσουν τη λογοτεχνική δημιουργία με τις βαθύτερες ουσίες της λαϊκής ψυχής, και κατοχυρώνει στο Βιζυηνό τα χαρακτηριστικά του προδρόμου.

Ο Θεός που στα προηγούμενα ποιήματα λειτουργεί βοηθητικά – αφού τον επικαλείται ο ποιητής, προκειμένου να καταστήσει έγκυρα ή απλώς να ισχυροποιήσει τα διδάγματα που μεταφέρει – στα ποιήματα αυτής της κατηγορίας έχει κυρίαρχη θέση, γεγονός που δηλώνεται από τον τίτλο τους ακόμη. Ποιήματα, όπως: «Η προς τον Θεόν ελπίς» ([12]: 336), «Η λατρεία του Θεού» ([12]: 341-342), «Ευλάβεια εν τη εκκλησία» ([12]: 342-343), κ.ά., δεν μπορούν να μιλήσουν για τίποτα άλλο παρά για το Θεό, γύρω από την ιδέα του οποίου «πλάθονται» τα πάντα:

«Ο καλός Θεός»
 Όλα τ' άνθη που προβάλλουν
 όταν ο καιρός των φθάση,
 όλα τα πουλιά που ψάλλουν
 μέσ' στα φυλλωμένα δάση,
 όλα ο καλός θεός,

ο Θεός τα έχει πλάσει.

.....
 ([12]: 331-332)

Ο αναγνώστης, μέσα σε πέντε συνολικά στροφές, καλείται να ανακαλύψει το Θεό σχεδόν παντού, ενόσω ο ποιητής προσπαθεί να τον πείσει ότι πρέπει να υμνεί το Θεό μ' ευγνωμοσύνη, γιατί όλα ο καλός Θεός τα δίνει. Ο πανθεισμός αυτός του Βιζυηνού περνά όμως μέσα από τόσο όμορφες εικόνες, ώστε η θρησκευτική υποχρέωση φαντάζει σχεδόν φυσική, ενώ η προφανής τάση του να απαλύνει το βάρος μιας τέτοιας υποχρέωσης υποδηλώνει τη συνειδητοποίηση από τον ίδιο του δυσβάσταχτου αυτού βάρους για το παιδί-αναγνώστη της ποίησης του. Ο Βιζυηνός δείχνει να γνωρίζει καλά ότι, αν και οι έννοιες που περιέχονται μέσα σε τέτοια ποιήματα είναι «ομόλογες» με την έννοια του αναγνώστη της εποχής του, η κατανόηση τους είναι πάνω από τις δυνατότητες των μικρών αναγνωστών του. Προσπαθεί λοιπόν να αποφορτίσει με όμορφες και οικείες εικόνες τη γλωσσική εκφορά των ποιητικών του κειμένων, προκειμένου να δώσει στους αναγνώστες του την ευκαιρία να ανταποκριθούν, στα δικά τους μέτρα πάντα, στα φωνητικά και συντακτικά συστήματα της γλώσσας που χρησιμοποιεί. ([15]: 55). Επιπλέον, σε τέτοια ποιήματα που διασώζουν

μεταφράσεις, κυκλοφόρησε σε αυτόνομη έκδοση το 1930 από τον Ελευθερουδάκη με τον τίτλο: *Ανά τον Ελικώνα (Βαλλίσματα)*.

και τη βαθιά θρησκευτικότητα, η οποία διέκρινε το Βιζυηνό, η πρόθεση του ποιητή να ταυτιστεί με τον αναγνώστη του δεν είναι τίποτα άλλο από την επιθυμία του να εκφράσει και να μεταλαμπαδεύσει στους μικρούς αναγνώστες τη βαθιά του πίστη. Επινοεί, λοιπόν, πιο εύληπτους τρόπους, για να μεταφέρει δογματικές αλήθειες, καταφεύγοντας ακόμη και σε «Παιδική θεολογία»:

*-Καθώς ζάχαρι λυωμένη
σε ποτήρι με νερό,
κάθε στάλα του γλυκαίνει,
αν κ' εγώ δεν την θωρώ.*

*Έτσι εντός αυτού του κόσμου,
πάντα και νυχθημερόν,
ο Πανάγαθος Θεός μου,
είναι πανταχού παρών.*

([12]: 353)

Οι δύο αυτές στροφές λειτουργούν ως απόκριση του μεγαλύτερου αδερφού(-ποιητή) στο μικρότερο αδερφό(-αναγνώστη) του που αναρωτιέται για την παρουσία του Θεού. Το διαλογικό ύφος του ποιήματος διευκολύνει σαφώς την άμεση μετάδοση της πίστης του ποιητή στους αναγνώστες του, ενώ η ευρηματικότητα του παραδείγματος που χρησιμοποιεί κάνει την πίστη αυτή πιο ανάλαφρη. Δεν καταργεί έτσι την αξία της, αλλά υπολογίζει τις δυνατότητες, ίσως και την ανεκτικότητα, του αναγνώστη του. Αν και η έννοια του αναγνώστη σε παρόμοια ποιήματα δείχνει «ο-μόλογη» με την εικόνα του παιδιού στο οποίο απευθύνονται – μια εικόνα που δομείται σύμφωνα με συγκεκριμένες ηθικές αξίες και συμπεριφορές – ο πραγματικός αναγνώστης αυτών των ποιημάτων έχει τη δυνατότητα να αντιληφθεί το ρόλο του, με τη βοήθεια του ποιητή πάντα, ανάλογα με τη δική του προσωπικότητα και με τις ατομικές του ανάγκες ([15]: 14). Ο Βιζυηνός φαίνεται να του αφήνει τέτοια περιθώρια, μετουσιώνοντας στιχουργικά δικές του πραγματικές εμπειρίες θεολογικής-θρησκευτικής διαχείρισης στενάχωρων πραγματικών περιστατικών της δικής του ζωής ([1]: 29-37).

Με παραπλήσιους τρόπους μετασχηματίζονται και οι ηθικές απαιτήσεις μιας κόσμιας συμπεριφοράς:

*«Παρηγόρει τους ασθενείς»
Φαιδρά παιδάκια συναγμένα
κάτι θα παίξουν στην αυλή.
Για σύντροφο καλούν και μένα –
ευχαριστώ πάρα πολύ.*

.....
*Πρέπει να πάγω να καθίσω
για συντροφιά εσπερινή,
πρέπει να τον παρηγορήσω
τον φίλο μου τον ασθενή.*

([12]: 350)

Η αξία της φιλίας, όπως αυτή τονίζεται στο παραπάνω ποίημα, κοντά σε άλλες αρετές (την αγαθοεργία, τη φιλοπονία, τη φιλοπατρία ή τη φιλαλήθεια) που πρέπει να έχει το κάθε παιδί, συνιστούν την κεντρική ιδέα παρόμοιων ποιημάτων. Παραθέτουμε την τρίτη και την τελευταία στροφή από τη

«Φιλαλήθεια»:

.....
 Του Θεού παντού το βλέμμα
 με θωρεί ευθύς που σφάλω –
 πώς λοιπόν να πω το ψέμα,
 πούναι σφάλμα πιο μεγάλο;

Κι' όταν πια με συγχωρήση
 κι ο Θεός εκεί επάνω
 στο καλό θα με φωτίση
 για να μην το ξανακάνω.
 ([12]: 358-359)

Με τρόπο σχετικά ανώδυνο το ποίημα αποπνέει μια μανιχαϊστική διάθεση. Ο ποιητής έχει κύριο στόχο του να προβάλει την αξία της αλήθειας, η οποία ταυτίζεται με το καλό και είναι αποτέλεσμα θεϊκού φωτισμού, αντιδιαστέλλοντας τη με το ψέμα, δηλαδή με το κακό. Δεν κατονομάζει όμως κάποιο συγκεκριμένο ψέμα, για να δικαιολογήσει και την αναγκαιότητα της αναφερόμενης ηθικής επιταγής. Προφανώς, τόσο για τον ποιητή όσο και για τους αναγνώστες του, δεν υπάρχουν ενδιάμεσες καταστάσεις σαν αυτές των «θεμιτών» ψεμάτων. Εξάλλου, η παρουσία του Θεού που φαίνεται να έχει τον τελευταίο λόγο δεν αφήνει πολλά περιθώρια.

Ανεξάρτητα πάντως από το ρόλο του Θεού, για όλα τα πράγματα χρειάζεται και πρόγραμμα και τάξη, δείχνει να λέει ο Βιζυηνός:

«Πρόγραμμα»
 Παιδάκια που σπουδάζουνε
 σπουδαίοι να γενούνε,
 νωρίς νωρίς πλαγιαίνουνε,
 νωρίς νωρίς ξυπνούνε.

([12]:379-380)

«Τάξις»
 Όποιος θέλει να προφθάξη
 τες πολλές δουλειές που θάχη,
 ας εργάζεται με τάξι
 κι' όχι ό,τι κι' όπως λάχη.

([12]: 382)

Γενικά, η εικόνα του αναγνώστη που συγκροτείται μέσα σε ποιήματα, όπως τα «Ηθικοθηρησκευτικά» και τα «Αποφθεγματικά», παραπέμπει σαφώς στην εικόνα ενός παιδιού προσδιορισμένου κοινωνικά και οικογενειακά, το οποίο πρέπει να ανταποκριθεί στις επίσης κοινωνικά και οικογενειακά προσδιορισμένες απαιτήσεις μιας σωστής και ηθικής συμπεριφοράς. Σε αρκετές όμως περιπτώσεις ο αναγνώστης καλείται να φτάσει σε φιλοσοφικές ή μεταφυσικές αναζητήσεις, ώστε να οικειοποιηθεί την ποιητική εμπειρία που δεν έχει ιδιαίτερο λόγο να οικειοποιηθεί ή είναι απλώς πέρα από τις δυνατότητές του. Πρέπει τότε να δομήσει το νόημα του ποιήματος όχι με βάση τα αποθέματα της δικής του εμπειρίας αλλά σύμφωνα με αυτή που προσπαθεί να νομιμοποιήσει ως παιδική ο ενήλικος ποιητής ([15]: 55' [18]: 192). Με δεδομένη, πάντως, την εποχή σύνθεσης και κυκλοφορίας των ποιημάτων ο ρόλος που επιφυλάσσει ο Βιζυηνός για τον αναγνώστη του δε θα πρέπει να θεωρείται υπερβολικός αλλά μάλλον επιβεβλημένος, οπότε και η συμπόρευση των εμπειριών του ποιήματος

και του αναγνώστη είναι εφικτή.

Παρόμοια έννοια δίνει στον αναγνώστη του και σε κάποια άλλα ποιήματα, τα λεγόμενα «Οικογενειακά». Ο αναγνώστης στα ποιήματα αυτά συνδιαιλέγεται με τα άλλα μέλη της οικογένειάς του, ιδίως με τη μητέρα, και ενεργοποιείται συναισθηματικά. Αντιπροσωπευτικό θα θεωρούσαμε το πολύ γνωστό ποίημα «Πώς να πειράξω την μητέρα»:

*Πώς να πειράξω την μητέρα,
να κάμω να μου λυπηθής,
που όλη νύκτα κι' όλη μέρα
για το καλό μου προσπαθεί;*

.....

*Αυτή με τρέφει και μ' ενδύνει όλον
τον χρόνον που γυρνά,
και δίπλα στην μικρή μου κλίνη,
σαν αρρωστήσω, ξαγρυπνά.*

([12]: 331)

Με τη γνωστή τακτική της άμεσης ερώτησης, από την πρώτη στροφή, ο Βιζυηνός σκιαγραφεί το μητρικό μορφοείδωλο μέσα στις επόμενες (πέντε) στροφές. Την ίδια ερώτηση επαναδιατυπώνει, συμπερασματικά πλέον, και στην τελευταία στροφή. Το αρχικό, ωστόσο, ερώτημα που φαντάζει ρητορικό επεκτείνεται και στη δεύτερη στροφή, ενώ ο αναγνώστης δε δοκιμάζει εκπλήξεις από τις ερωταποκρίσεις που θα μπορούσε να κάνει και ο ίδιος, αλλά τις κάνει γι' αυτόν ο ποιητής. Το πρώτο πρόσωπο και πάλι σηματοδοτεί τη γνωστή ταύτιση του Βιζυηνού με τον ήρωα και με τον αναγνώστη του. Εδώ, βέβαια, ίσως δικαιολογείται περισσότερο λόγω του ιδιαίτερα προσφιλούς για τον ποιητή θέματος της μητέρας, θέμα το οποίο επανέρχεται πολύ συχνά στα ποιήματα που εξετάζουμε. «Το αδικημένο της ζωής», όπως συνήθιζε να τον αποκαλεί ο πατέρας του, που στερήθηκε την τρυφερή μητρική αγκαλιά, για να ξενοδουλέψει, αναβιώνει θετικά την έλλειψή της και αναζητά το μητρικό μορφοείδωλο στην ενήλικη ζωή του. Με αφορμή τις τελευταίες παρατηρήσεις θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι ο τρόπος με τον οποίο ο Βιζυηνός προβάλλει τις παιδικές του αναμνήσεις και τις ζει στο παρόν της γραφής του αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα διαλόγου μεταξύ φαντασίας και μνήμης. Κατά τη διάρκεια αυτού του διαλόγου αναθεωρεί, σε στιγμές μεταγενέστερες, τα γεγονότα και κυρίως τις εμπειρίες του παρελθόντος που δεν μπορούσε να νοηματοδοτήσει τότε, που αδυνατούσε «να εντάξει στο νοητικό του σύστημα, να τους προσδώσει σημασία, όταν τις έζησε» ([20]: 10). «Η ύστερη ένταξη», υποστηρίζει ο Μιχάλης Χρυσανθόπουλος, «σήμαινε ότι η μνήμη χρειαζόταν την υποστήριξη της ψυχής, ότι τα ίχνη που είχε αφήσει το γεγονός στη μνήμη τα ξαναχάραζε η φαντασία του υποκειμένου» ([20]: 11). Ποιήματα, όπως: «Η μαμά μου εορτάζει» ([12]: 375), «Τι μ' αρέσει» ([12]: 389), «Στο δρόμο» ([12]: 412), θέλουν να τονίσουν τον καταλυτικό ρόλο της μάνας στη ζωή του νεαρού ανθρώπου αλλά και τις γλυκές στιγμές που μπορεί να του χαρίσει. Είναι χαρακτηριστικό ότι για τον πατέρα ο Βιζυηνός αφιερώνει ένα μόνο ποίημα, το

«Έρχεται ο πατέρας»:

*Πήρε και βραδιάζει,
έκλεισεν η αγορά
η μαμά μου σιάζει
το δωμάτιο με χαρά.*

.....

*Αχ! γλυκέ πατέρα,
άχ, παπάκι μου χρουσέ,
όλη την ημέρα
εις τον νου μου είχα σε,*

.....

([12]:355-356)

Αν και πάλι η μητέρα είναι εκείνη που διαμορφώνει το πλαίσιο της εμφάνισης του πατέρα, η πατρική παρουσία-απουσία απασχολεί τη σκέψη του ποιητή. Η προφανής εργατικότητα του πατέρα τον κρατά μακριά από την οικογένειά του αλλά η παρουσία του γλυκαίνει ακόμη περισσότερο τις οικογενειακές στιγμές. Αναφορές στο πατρικό μορφοείδωλο υπάρχουν και σε άλλα ποιήματα: «Καλή νύχτα» ([12]: 335), «Προ του φαγητού» ([12]: 363-364), κ.ά., πάντα όμως μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο και με εντονότερη την παρουσία της μητέρας. Όλα τα υπόλοιπα ποιήματα αυτής της κατηγορίας αναφέρονται στις οικογενειακές σκηνές που κάθε παιδί-αναγνώστης ζει με τα άλλα μέλη της οικογένειάς του:

*«Ο ύπνος του βρέφους»
Σιγά, παιδάκια, μη βροντάτε,
μην κάνετε έτσι ταραχή -
στην κούνια το μωρό κοιμάται*

με την αθώα του ψυχή.

.....

([12]: 361)

Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις υποχρεώσεις που απορρέουν από την κοινωνική συμβίωση. Η καλή συμπεριφορά που διδάσκεται στα πλαίσια της οικογένειας έχει και ευρύτερες κοινωνικές προεκτάσεις. «Αι εντολαί του πετεινού» δείχνουν κάτι τέτοιο. Παραθέτουμε την τελευταία στροφή:

*Κατόπι, κάθε υιός και θυγατέρα,
ένα γλυκό φιλάκι στη μητέρα,
άλλο γλυκό φιλάκι στον πατέρα,
κι αν τύχουν κι' άλλοι άνθρωποι αυτού πέρα,
ειπέτε κ' εις εκείνους: Καλημέρα.*

([12]: 384)

Σε αντιδιαστολή προς τις ευτυχισμένες οικογενειακές στιγμές, ο ποιητής θυμάται και «Τα ορφανά»:

*Εμάς όλα μας κρατούσαν
οι γονείς από το χέρι,
μόνο εκείνα περπατούσαν
μοναχά τους ταίρι-ταίρι.*

.....
Επικαλείται μάλιστα την άδεια του
Θεού, ώστε:

.....
*όπου ιδώ ορφανό 'δωχάμου
αδελφό μου να το κράζω.*
([12]: 351-352)

*Αχ! Ταλαίπωρα που μείνουν
ορφανά στη γη δω πέρα!
Πώς θα κάνουν; Τι θα γίνουν
δίχως μάνα και πατέρα;*

.....

Αν και τέτοια ποιήματα θυμίζουν «γλυκερές» και ασφαλείς εκφράσεις ανθρώπινων συναισθημάτων, οπότε το μόνο που ίσως μπορούν να πετύχουν είναι μια επιφανειακή συναισθηματική ενεργοποίηση, απώτερο στόχο έχουν να αναδείξουν τη σημασία της οικογένειας και το ρόλο της στην ευτυχία του ανθρώπου. Αν, μάλιστα, και πάλι αναγνωρίσουμε εδώ τον αλληλοπροσδιορισμό του μύθου του ποιήματος με τον προσωπικό του μύθο, δηλαδή με την πρώιμη ορφάνια του από πατέρα ([12]: 23-31), οι στιγμές που ενσωματώνονται στα ποιήματα αυτά και μετουσιώνονται σε αναγνωστικές στιγμές θα μπορούσαν να συνιστούν εμπειρίες επιθυμητές για τον ποιητή και να διαμορφώνουν την έννοια του αναγνώστη στον οποίο πιστεύει ότι, τελικά, απευθύνεται. Επεκτείνοντας τον παραπάνω συλλογισμό μας, θα μπορούσαμε εύλογα να ερμηνεύσουμε τις «ποιητικές στιγμές» του Βιζυηνού ως «ανταπόκριση» στις ιστορικά προσδιορισμένες «στιγμές» της εποχής του ([6]: 82). Δημιουργήματα του ευαίσθητου χαρακτήρα του, της ιδιοσυγκρασίας του και των γνώσεών του για την παιδική ψυχοσύνθεση, τα παιδικά ποιήματα του Βιζυηνού στέκονται «σπόρος αγαθός στις απαλές ψυχές των Ελληνόπουλων της κάθε γωνιάς της ελληνικής γης» ([13]: 6), καθιερώνοντάς τον ως τον «κατ'έξοχην ποιητή των παιδιών» ([13]: 8) και διαφοροποιώντας τον από τους ποιητές που προηγήθηκαν αλλά και από το δάσκαλό του, τον Ηλία Τανταλίδη.

Καταλήγοντας, μπορούμε να πούμε ότι ο Βιζυηνός με την «παιδοκεντρική» του ποίηση επιχειρεί αθόρυβα αλλά συνειδητά και μεθοδικά να ανανεώσει την παιδική ποίηση της εποχής του και να ξεπεράσει ουσιαστικά τις φαναριώτικες επιδράσεις του δασκάλου του. Με ελάχιστες διαφοροποιήσεις της εικόνας και της έννοιας του αναγνώστη που εγγράφει ή πιστεύει ότι εγγράφει μέσα στα ποιήματα που απευθύνει στα παιδιά, παραμένει πιστός στο ύφος της εποχής του, αλλά εγκαινιάζει την απαρχή μιας συνολικής τομής. Με τη δύναμη της δημοτικής γλώσσας και παράδοσης, καθώς και με την αυθεντική διάθεση των δημοτικών τραγουδιών, με τα θέματα και τους ρυθμούς του προσπαθεί να οικειοποιηθεί την παιδική εμπειρία, να αναβιώσει μεταξύ φαντασί-

ας και μνήμης ό,τι βίωσε κατά την παιδική του ηλικία. Αν και δεν παρασύρει τον αναγνώστη του σε εντυπωσιακές πτήσεις φαντασίας, κατά κανόνα τον οδηγεί σε μια πραγματικότητα που γνωρίζει με στόχο να συνειδητοποιήσει τις προεκτάσεις της. Και εδώ ακριβώς εντοπίζεται η ιδιαίτερη συμβολή του: αντί για το γενικό και το αφηρημένο, επιμένει στο ατομικό, επιδιώκοντας να χαρίσει στον αναγνώστη του μια προσωπική αίσθηση της λογοτεχνικής εμπειρίας. Έτσι, συνδέοντας μάλλον αμήχανα την παράδοση που μεταφέρει ο Ηλίας Τανταλίδης με την ανανέωση που «επιβάλλει» ο Αλέξανδρος Πάλλης, αναδεικνύεται μέσα από την παιδική του ποίηση σε σταθμό στην πορεία εξέλιξης της ελληνικής Ποίησης για Παιδιά και στέκεται προδρομικά απέναντι στους δημιουργούς που θα ακολουθήσουν, στους ποιητές της γενιάς του 1880. Τελικά, ο «χρονότοπος» των «Παιδικών Ποιημάτων» του Βιζυηνού συνενώνει το παλιό με το νεότερο, αν όχι το νεωτερικό, ενώ διηθεί τους μύθους της ζωής του, του χώρου και του χρόνου του, μέσα από τους μύθους του έργου του, το χώρο και το χρόνο των αναγνωστών του.

Βιβλιογραφία

- [1] Αθανασόπουλος, Β., *Οι Μύθοι της Ζωής και του Έργου του Γ. Βιζυηνού*, Αθήνα: Καρδαμίτσα, ³1996.
- [2] Αυδίκος, Ε., «Εννοιολογικές Διαστάσεις της Παράδοσης στο Έργο του Γ. Βιζυηνού», *Εξώπολις*, Τεύχ. 5, 1996, σσ. 169-183.
- [3] Bakhtin, M.M., *The Dialogic Imagination*, Translated by C. Emerson & M. Holquist, Edited by M. Holquist, Austin: University of Texas Press, 1981.
- [4] Γιαννικοπούλου, Α., «Παιδαγωγικές Προεκτάσεις στο Ποιητικό Έργο του Βιζυηνού», *Εξώπολις*, Τεύχ. 5, 1996, σσ. 190-200.
- [5] Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Από τις Πρώτες Ρίζες ως την Εποχή μας*, Αθήνα: Ίκαρος, ⁸1987.
- [6] Iser, W., *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*, Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 1978.
- [7] Καρακίτσιος, Α., «Εισαγωγή», Στο *Γεώργιος Βιζυηνός: Παιδικά Ποιήσεις*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 1997, σσ. 9-40.
- [8] Καρακίτσιος, Α., *Σύγχρονη Παιδική Ποίηση*, Αθήνα: Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2002.
- [9] Κασιάνης, Ε.Θ., *Ηλίας Τανταλίδης: Ποιητής και Διδάσκαλος του Γένους*, Αθήνα (: Έκδοσις υπό την Αιγίδα του «Συλλόγου Κωνσταντινουπολιτών»), 1971.
- [10] Κουτριάνου, Ε., «Η Αναζήτηση Μεθόδου: Η Λαϊκή Παράδοση και η Ποίηση του Γ. Μ. Βιζυηνού», Στο Βοζίκας, Γ. (επιμ.), *Λαϊκός Πολιτισμός και Έντεχνος Λόγος (Ποίηση - Πεζογραφία - Θέατρο)* [Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Αθήνα, 8-12 Δεκεμβρίου 2010)], Τόμ.

- Α΄, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών-Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λογογραφίας, 2013, σσ. 749-762.
- [11] Λιανοπούλου, Ε., «Το Παιδί στο Έργο του Γεωργίου Βιζυηνού», *Ενδοχώρα*, Τόμ. 3, Τεύχ. 48, 1996, σσ. 96-107.
- [12] Μαμώνη, Κ. (επιμ.), *Τα Άπαντα του Γεωργίου Βιζυηνού*, Τόμ. Β΄, Αθήνα: (Βίβλος, 1955) Γιοβάνης, 1967.
- [13] Παπαχριστοδοπούλου, Π. (επιμ.), *Τα Παιδικά Τραγούδια του Γεωργίου Βιζυηνού από το Χειρόγραφο τα «Λυρικά»*, Αθήνα: Εταιρεία Θεατρικών Μελετών, 1953.
- [14] Rosenblatt, L.M., *Literature as Exploration*, London: Heinemann, 1970.
- [15] Rosenblatt, L.M., *The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work*, Carbondale: Southern Illinois University Press, 1978.
- [16] Rosenblatt, L.M., «The Transactional Theory of the Literary Work: Implications for Research», In C.R. Cooper (ed.), *Researching Response of Literature: Points of Departure*, Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 1989, pp. 33-53.
- [17] Τοντόροφ, Τ., *Ποιητική*, Μτφρ. Α. Καστρινάκη, Αθήνα: Γνώση, ²1989.
- [18] Thomson, J., «Adolescents and Literary Response: The Development of Readers», *Children's Literature Association Quarterly*, Vol. 15, No 4, 1990, σσ. 189-196.
- [19] Χαραλαμπίκης, Χ., «Παρατηρήσεις στη Γλώσσα του Παιδικού Βιβλίου», Στο Ά. Κατσίκη-Γκίβαλου (επιμ.), *Παιδική Λογοτεχνία: Θεωρία και Πράξη*, Τόμ. Α΄, Αθήνα: Καστανιώτης, 1993, σσ. 57-74.
- [20] Χρυσανθόπουλος, Μ., *Γεώργιος Βιζυηνός: Μεταξύ Φαντασίας και Μνήμης*, Αθήνα: Εστία, 1994.